

AZ
IPARMŰVÉSZETI MÚZEUM
EX-LIBRIS KIÁLLÍTÁSA.



IKOR néhány évvel ezelőtt egy-egy gyűjtő, könyvbarát, avagy címertudós az ex-librisre terelte a figyelmet, mindig meg kellett neki magyaráznia, hogy mi is az voltaképpen. Hogy az nem más, mint az a cédulácska, a mit régi könyvekbe ragasztva látunk s a melyen a könyvgyűjtő címere vagy esetleg csak neve van fába vagy rézbe metszve, itt-ott díszszel és rendszeren azzal a felirattal ellátva, hogy „Ex-libris meis“ (könyveimből), — a honnét az egész ex-libris nevét is nyerte.

Nagyon világos, hogy az ex-libris nemcsak a tulajdonjog jelzésére szorítkozik, hanem a mellett diszító szerepe is van. S ebből a szempontból tekintve tartozik tulajdonképpen az iparművészet körébe. Középről érinti a sokszorosító-művészeteket. Mert a könyvtábla bélése-re ragasztott lapocskán a névjelzésen kívül látható még legtöbbször címer, embléma, szimbólum stb. is, szóval olyan kompozíció, a mely alkalmúl szolgálhat grafikus művészeti alkotás létrehozására.

Mindezeknél fogva az Iparművészeti Múzeum ex-libris kiállítása nemcsak művelődéstörténeti, hanem művészet-történeti jelentőséggel is bír. A kiállítás három fő része: I. magyarországi ex-librisek; II. külföldi modern ex-librisek, és végül III. bepillantás a sokszorosító technikába átöleli lehetőleg azt az anyagot, a mit az ex-libriséről tudnunk kell. A régi magyar ex-librisek azoknak az elkallódott szellemi kincstáraknak az emlékeit tartják fenn számunkra, a melyek ha a szélrózsa irányában szétszóródtak is idők múltán, mindenkor figyelmeztetnek bennünket, hogy a magyar kultúra alapköveit ott rakták le, azok, a kik tudományszeretetből könyveket gyűjtöttek. Ez egy fejezet a magyar művelődés történetéből. A külföldi modern ex-librisek csoportja bemutatja azt, hogy mily széles alapon folytatódik külföldön az, a mit Dürer, Burgkmair, Holbein, Lucas Cranach, Jost Amman, Bartolozzi, Boucher, Chodowiecki stb. a múltban gyakoroltak. Ez pedig egy darab a jelen művészetéből.

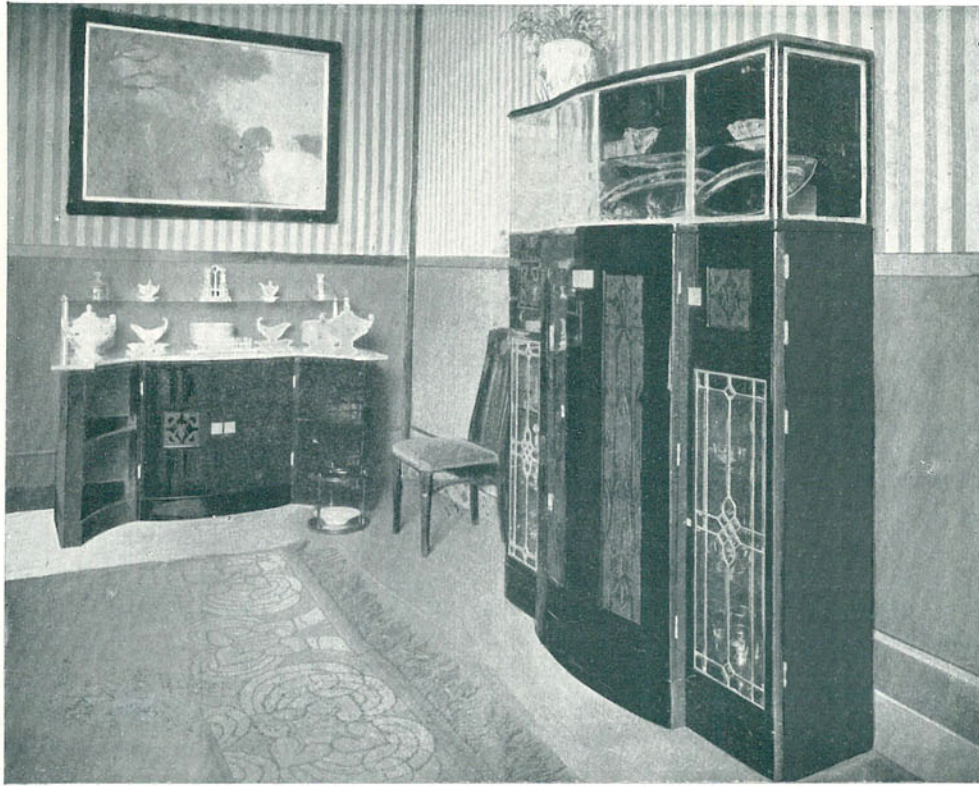
A régi magyar ex-libriseket megelőzőleg a kiállítás keretén belül be lettek még mutatva szintén magyar anyaggal az ex-libris előzményei és testvérei is. Eredetileg ugyanis a könyvgyűjtő nevét kézírással jelezte a könyvön, vagy mint a reneszánsz színdús alkotásain a Korvinkodexeken látjuk, címerét festette bele. Érdekes ezek közt Waloch Mátyás lőcsei plébános 1517-ből való kéziratot bejegyzése a könyv hovátartozása felől, a melynél az írás kolofonszerűleg háromszög alakban van elrendezve. Zlýchwarich figyelmeztetése 1555-ből inkább jó ízű tréfa, három „prýchket“ ígér benne a könyvtolvajnak. Mindezek az igen tiszteletre méltó sárga lapok abból a korból valók, mikor még vagyont értek a könyvek s az irántok való szeretetet kezdtek már diszító kedvteléssel kifejezni.

Ugyane csoporthoz tartozik Rákóczy György erdélyi fejedelem komoly és előkelő rézveretű címerrel diszített bibliája, valamint Brandenburgi Katalin olvasókönyve és néhány super-ex-libris (kötéstáblára nyomott) diszítésű könyv is.

Az igazi ex-librisek a könyvnyomtatással egyidejűleg lépnek fel. Már az első nyomtatott könyvek megjelenésével szokás volt részint a tolvajok ellen, részint hiúságból a táblára ragasztani kis cédulán azt, hogy kinek tulajdona a könyv. Gazdagabb emberek és könyvtárak megengedhették maguknak azt a fényűzést, hogy a réz- vagy fametsző mesterrel szép képecskével keretezett vignettát csináltattak könyveik számára, a melyet aztán minden egyes példányba maguk ragasztottak be. Ezek különálló cédulácskák voltak, többé-kevésbbé nagyobb gondal készítve.

Az ex-libris jelentősége egyrészt tehát abban áll, hogy az elvesztéstől óvja a könyvet; másrészt abból a szempontból is fontos, hogy egy-egy könyvtár anyagát szétszóródás után is összeállíthatóvá teszi; végül pedig fokozza a könyvgyűjtő önértékét, a ki oly módon jelöli meg ezáltal a tulajdonába kerülő könyveket, hogy azok mindenike az ő személyének emlékét lesz hivatva fentartani.

Az ex-libris így nagy adag személyi motívumot tartalmaz. Elárulja a könyvbarát származását (címeres ex-librisek), ízlését, sőt nem egyszer bepillantást enged lelkébe is. Epigrammszerű rövidséggel megalkotott képecske illusztrálja rendszeren, hogy a gyűjtő minő alappondolattal szerzi be könyveit és szellemi élete milyen irányban mozog. Nem rit-



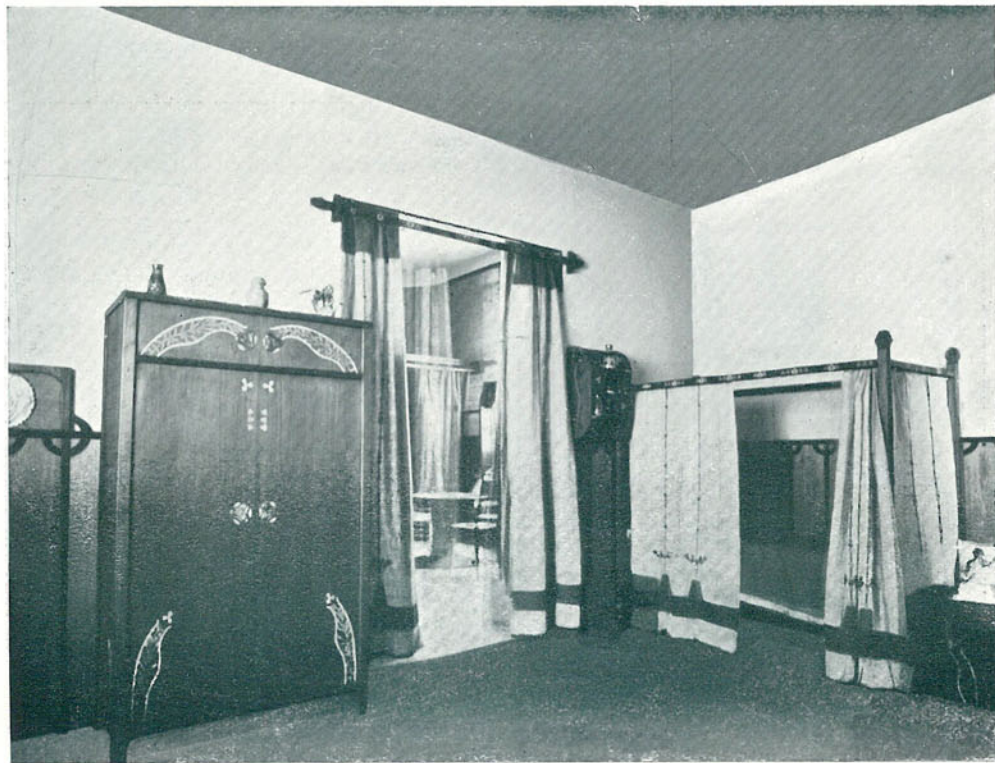
KELENGYE EBÉDLŐ.
ÉRTÉKE 30.000 KOR.

*A Magyar Iparművészet
Társulat nagy tárgysors-
játékának főnyereménye.*

TERVEZTE
HORTI PÁL.

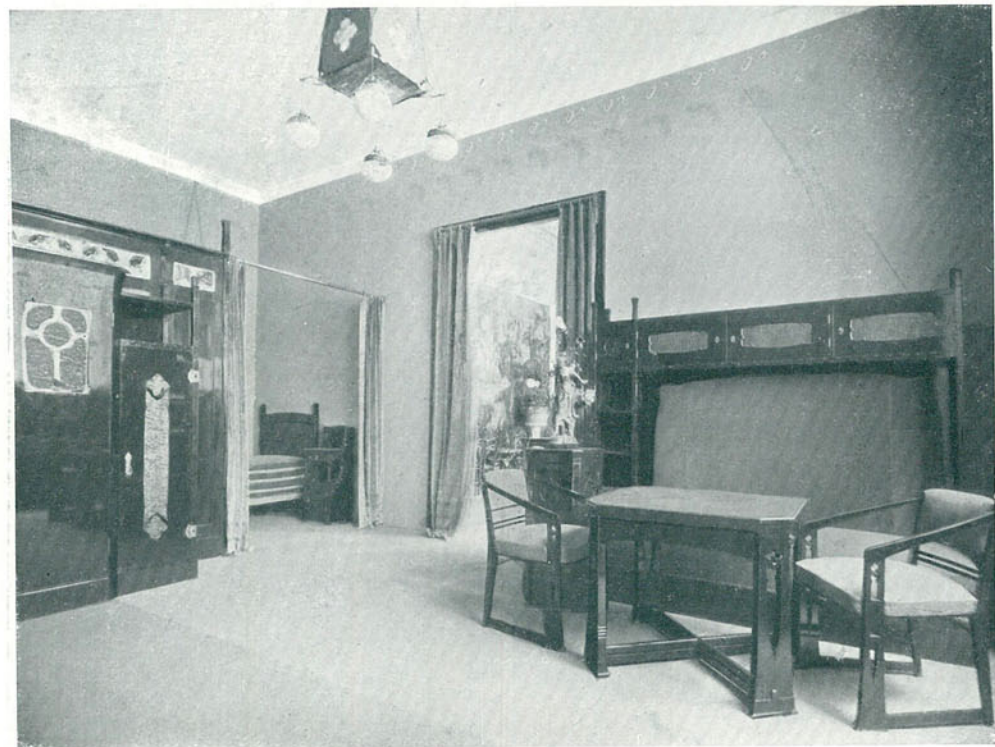
AZ ASZTALOSMUNKÁT
KÉSZÍTETTE
VUKOVICS ÉS
KAUFMANN.

GYERMEKSZOBA.
TERVEZTE ÉS
DÍSZÍTETTE
UNDI S. MARISKA.

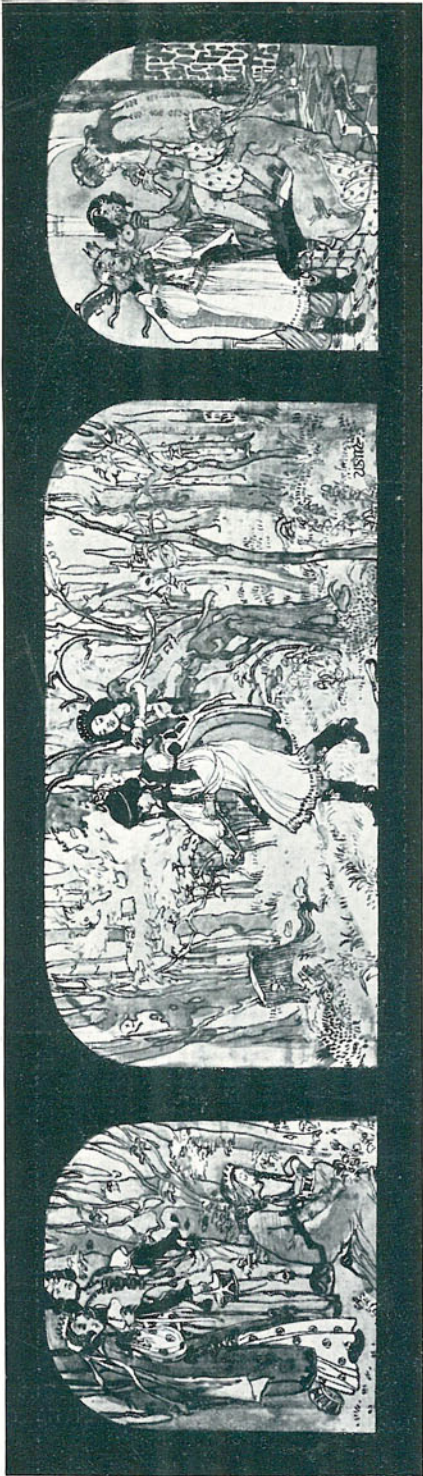


A BUTORT
KÉSZÍTETTE
PETRIK ÉS MORENT
(mint a Bútoresarnok
Szövetkezetnek tagja).

GARCONSZOBA.
KÖNIG IZIDORTÓL
(mint a Bútoresarnok
Szövetkezetnek tagja).

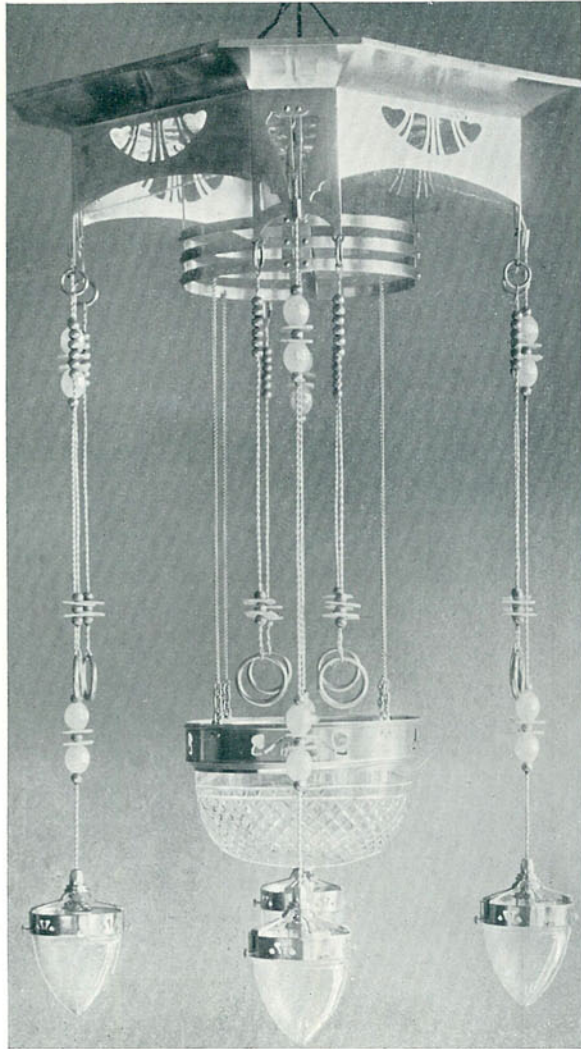


TERVEZTE
MENYHÉRT MIKLÓS.

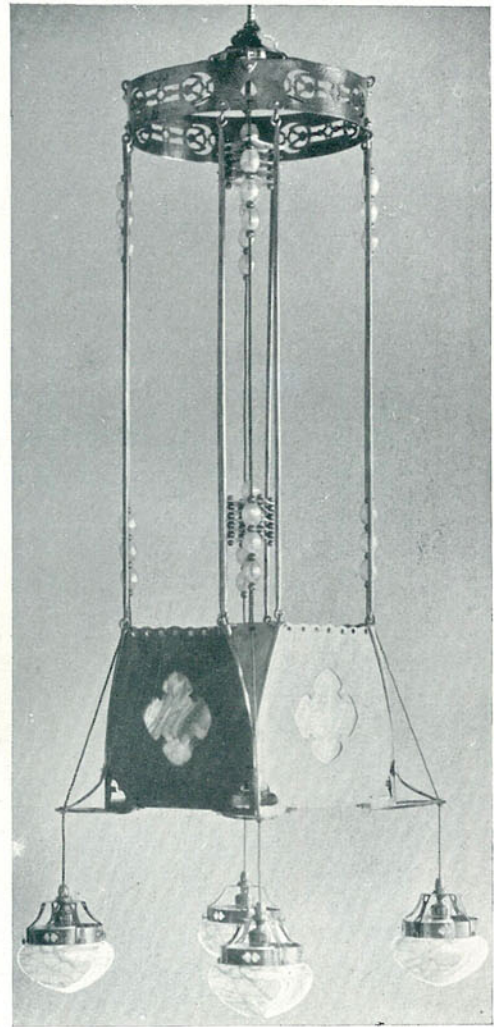


RÉSZLETEK A GYERMEKSZOBA FALBURKOLATÁBÓL.

UNDI S. MARISKÁTÓL.



VILLAMOS CSILLÁROK.
KÉSZÍTETTE
A ZELLERIN-FÉLE FÉMÁRUGYÁR.



TERVEZTE
MENYHÉRT MIKLÓS.

AZ IPARMŰVÉSZETI MÚZEUM EX-LIBRIS KIÁLLÍTÁSA

kán kedvenc jelmondatát is feltünteti az ex-libris.

A legrégebb sokszorosított ex-libris a XV. század végéről való, innét kezdve külföldön mindinkább divatosá válik használata. Hazánkban azonban csak a XVI. század derekától kezdve lép fel, ez időtől azonban csaknem megszakítás nélküli láncolatát fűzhetjük össze egész napjainkig. E kiállításon az eddig ismeretes magyar ex-libris anyag csaknem teljes sorozatban be van mutatva. Sorban ismerkedhetünk meg itt a főpapok, mágnások, városok, káptalanok és tudó-

csak a XVI. századból való, eredetileg Gutgesel Dávid nyomdászjelvényeül szolgált. Lambek, Illyésházy, Bethlen Pál és az említett két első magyar ex-librisen kívül alig van több, a mely fába metszett dúcra volna sokszorosítva. A legtöbb rézmetszet itt-ott a metsző (Binder, Hederich, Zenger, Bohacz, Nicolai stb.) nevével ellátva.

Sok változatosságot nem szabad keresnünk e lapokon, a régi magyar ex-libriseknél a megszokott heraldikai formák az uralkodók. Egy közös jellemző vonás azonban mutatkozik, hogy t. i. az



TEILNES JÁNOS (POZSONYI) EX-LIBRIS.
XVI. SZÁZAD.

sok könyvgyűjtő jelvényeivel egész a mai napok magyar könyvbarátjaiig, a kik talán ex-libriseik létrehozásánál több művészi segítséget vesznek igénybe, de semmi esetre sem viseltetnek komolyabb szeretettel a könyvek iránt, mint a régiek.

Mint külföldön, úgy nálunk is a családi címereket tiszteletben tartó korszakban a címernek nevezett állandó jelvényből indul ki az ex-libris; az foglalja el rajta a fő helyet s a köré sorakozik a felirat, keretdísz és esetleg valami nagyobb tartalmi jelentőséggel bíró ábrázolás is.

Az első magyar ex-libris Teilkés János pozsonyi polgáré. A XVI. század közepe táján készült pompás fametszet. Utána következik a bártfai r. k. könyvtáré, a mely szintén fametszet s ugyan-



SZÉKELY SÁMUEL (DOBAI) EX-LIBRIS.



BÁNFFI GYÖRGY (LOSONCI) EX-LIBRIS.

ábrázolás szerfölött hajlik a naturalizmus felé; némileg elválasztó jegye ez a magyar címerképzésnek a külföldi heraldikailag stilizált ábrázolással szemben. Elég egy tekintetet vetnünk a Nádasdi, Brunsvik, Agnethler, Perczel, Vörös, Ürményi stb. címeres ex-librisekre, hogy ez világosan álljon előttünk.

AZ IPARMŰVÉSZETI MÚZEUM EX-LIBRIS KIÁLLÍTÁSA

Ha a tudósok, mágnások és nemesek ex-librisei közt kevés a változatosság, még inkább áll ez a papi könyvgyűjtő jelvényekre, a hol a rangjelzések a püspöki süveg és bojtjai, a pázstorbot és

Esterházy Jozeffa grófnőé. Seth János fizikusé, a budapesti tud. egyetemi könyvtaré stb.

Nem ritka a jelmondatos régi magyar ex-libris sem. A művelődés elfogadott



KOVACHICH MÁRTON EX-LIBRISE (1743–1821).

más egyházi jelvények bizonyos egyhangú vonást hoznak bele az összesbe.

Még az ex-librisek technikai előállítására is közös műhelyre enged következtetni. Jó példa erre Zamay József 1779-iki naptárja, a mely egy nyomdából való 21 ex-libris-szel van díszítve.

A címeres ex-libriseken kívül van néhány arcképes — Szelepcseny György primásé, Fuchs Ferenc püspöké stb. — és több jelképes. Ez utóbbiak többnyire vallási vagy tudományos vonatkozásúak. Ilyenek a pozsonyi jezsuitáké 1741-ből,



A BUDAPESTI EGYETEMI KÖNYVTÁR EX-LIBRISE. RÉZBE METSZETTE BINDER FÜLÖP.



SZÉCHÉNYI FERENC GRÓF EX-LIBRISE. RÉZBE METSZETTE JUNKER.

nyelvének megfelelőleg ezek rendszeresen latinul szólnak. Pl. Szelepcseny-é:

„In quo me propria signatum videris arte Ex-libris illum noveris esse meis“.

A többiek is nagyrészt állandónak választott és a címerhez fűzött jelmondatok is szintén latinok, mint általában mind a feliratok egész a XIX. század közepéig. Magyar névjelzésű alig akad



PESCHKO MIHÁLY EX-LIBRISE.

néhány, Waltherr László, Bernát Mihály és Margitai Kláraén (1764.) kívül az összes mintegy 300 régi magyar ex-libris között.

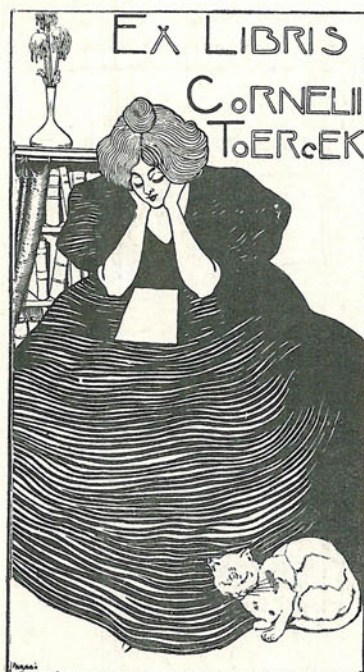
Az újabb magyar ex-librisek (mintegy 150) már sok magyarságot és még több művésziességet tartalmaznak. Ámbár a feliratokról szólva, meg kell rónunk annak zürzavarosságát. Mert még az kisebb hiba, hogy nem bontakoztunk ki még most sem egészen a latinizmus

AZ IPARMŰVÉSZEI MŰZEUM EX-LIBRIS KIÁLLÍTÁSA

zsarnoksága alól, de mikor azt látjuk, hogy mai tervező művészeink hadi lábbon állnak a latin deklinációval s összekeverik a latin és magyar szavakat, akkor igazán Zlývarich „prýchkét“ ezekkel szemben is ki óhatjuk terjesztetni. „Exlibris Nicolaudis (sic!) Szemere“. „Ex-libris dr. Lázár Béla“. „Ex-libris dr. Solymossy Sándor könyvtárából“. „Horti Pál exlibrise“. Nem fonák dolgok ezek?

által ismert nevén pl. „N. N. könyvtárából“, „könyves polcáról“, „könyvei közül“ — sőt az is elég, ha az áll az ex-librisen: hogy „N. N. könyve“.

Az újabb magyar ex-librisek művészi kvalitása már inkább kielégítő. Jólehet a sokszorosításnál a legmerkantilisabb technikát, a fotomechanikát, cinkmaratást veszik művészeink leginkább igénybe, de olyan mesterek, mint Faragó, Pap Henrik, Mosonyi, Rozsnyay, Lakatos,



RAJZOLTA FARAGÓ JÓZSEF.



RAJZOLTA UDVARÝ GÉZA.

Ha már annyit tudunk, hogy a helyes ex-librisnek nem szabad sem hivalkodnia, mint egy különálló szerepre alkotott műlapnak, sem pedig a névjegy jelentéktelenségéig sülyednie, továbbá, hogy tartalmilag a könyvgyűjtőnek a szellemi táplálékot képviselő könyvvel szemben való viszonyát kell feltüntetnie, akkor azt a követelést sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a felirat legyen egyszerű és értelmes, mert hisz azon alapszik tulajdonképpen az egész ex-libris létjogosultsága. Főleg pedig, aki magyar, annak szóljon ez a könyvkedvelésből fakadt jelecskéje is magyarul. „Ex-libris“ és a latin birtokosragú névírás helyett egyszerűen nevezze magát kiki a mindenki

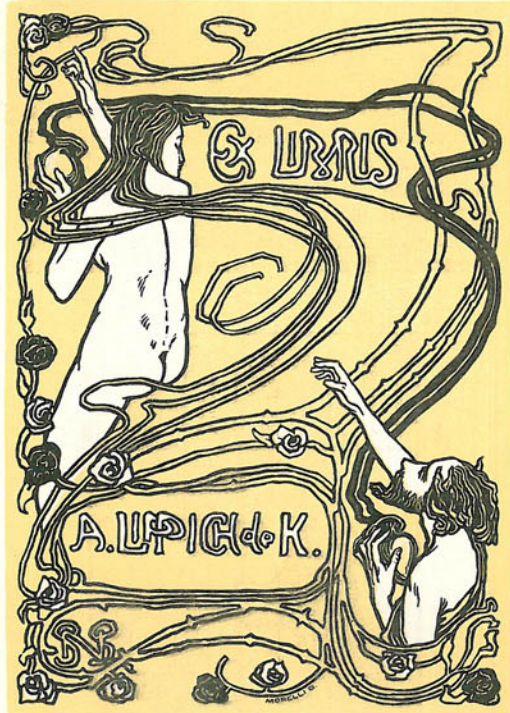
Förk, Csányi, Kriesch, Kürthy, Helbing, Horti és Nagy Sándor mindenkor akarnak és tudnak is valamit mondani.

Az utolsó évtizedekben külföldön — mint ahogy az ex-libris kiállítás II. szakasza is mutatja — az ex-libris ügye óriási mértékben fellendült. Kiváló művészek siettek ecset és rajztollukkal segítségére és az ex-librisek barátai a régi ex-libriseket tudományos szenvedélylyel kutatták fel. Mindenfelé divatos ma már ezeknek a régi céduláknak a gyűjtése. Csodálatos módon ez a divat egész

18*



AZ IPARMŰVÉSZETI MŰZEUM EX-LIBRIS KIÁLLÍTÁSA



RAJZOLTA NAGY SÁNDOR.
FÁBA METSZETTE MORELLI GUSZTÁV.



RAJZOLTA
HORTI PÁL.



RAJZOLTA NAGY SÁNDOR.



RAJZOLTA KRIESCH ALADÁR.

AZ IPARMŰVÉSZETI MŰZEUM EX-LIBRIS KIÁLLÍTÁSA

modern formában szervezkedett is; külön ex-libris egyesületek alakultak Berlinben, Párisban, Londonban, New-Yorkban. Voltak, a kik eleinte mosolyogtak is a gyűjtőszervenvény ilyenforma megnyilvánulásán, de alig indultak meg azoknak az egyesületeknek sok szeretettel és gonddal szerkesztett lapjai, mindenki ámulva látta, hogy mekkora művelődés és művészettörténeti értékkel bír az ex-libris.

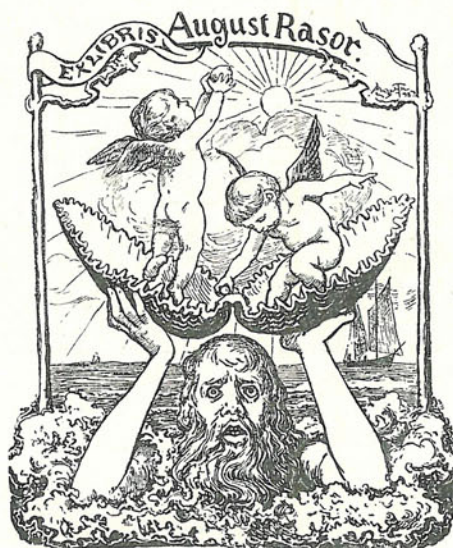
Az Iparművészeti Múzeum kiállításán csaknem minden nevesebb modern külföldi művésztől látunk ex-libriseket.

ságos műlap, minden ember sajnálná ezeket a kétségkívül gyönyörű alkotásokat könyvébe ragasztani.

Meg kell még emlékeznünk Strassgürtel-ről, a ki a budapesti iparművészeti iskola rézmetszési tanfolyamát végezte és jelenleg a berlini állami nyomdában van alkalmazva. Botticelli után készített ex-librise nagyon kedves. Mint ex-libris gyűjtő és tulajdonos kiválóan sok és szép lappal szerepel a németek közt gróf Leiningen-Westerburg, a ki atyafia a mi szabadságharci tábornokunknak, jelenleg Neupasing-ban lakik



RAJZOLTA KARL RICKELT.



RAJZOLTA HANS THOMA.

Főképen kidomborodik a két vezető-irány, a németeké, a kik Dürer és iskolájának fametszetszerű modorát tüntetik föl és az angoloké, a kik egész modern felfogással oldják meg a mai ex-libris feladatát.

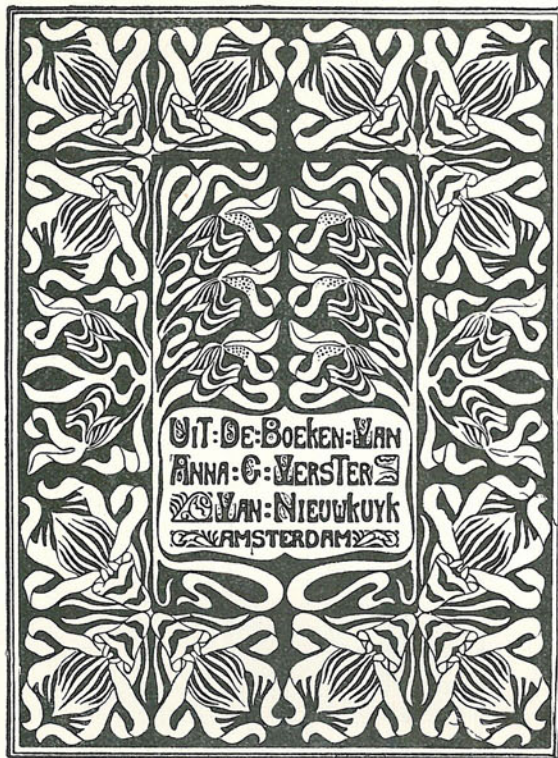
A németek clair-obscur fametszetekhez ragaszkodó gárdájának élén Sattler áll, hozzá csatlakozik Barlösius, Otto Hupp és még néhány müncheni rajzoló. A Jugendisták közül képviselve van Erlér, Pankok, Diez stb. Ott van Thoma, Lechter, Lilien, a német grafikusok jól ismert egyéniségei, a kik különösen kitűnően tudják magukat fehér-fekete folttan kifejezni. Ezeket kívül még szerepelnek Vogeler, Klinger, Greiner és iskolája is, a kik már nagyobb igénytelépnek fel, némelyik ex-librisük való-

München mellett. Egymagának több mint 30 ex-librise van, a melyekkel cserélget a világ minden ex-libris tulajdonosával.

A franciák nem sok számmal, de elég jellegzetesen vannak képviselve. A hollandusok ex-libriseiről pedig látjuk, hogy ők itt is, mint általában az iparművészet más ágában, a maguk útján járnak. Sassen, Neuhuys, Tegner ornamentálisan felfogott ex-libriseik kiváló diszító hatásúak, nem tolakodóak és a béléspapirkarakteréhez közelednek.

Az ex-librisek igazi mesterei azonban mégis csak az angolok. Az ötletek náluk nyílnak legszebben és náluk párosodnak a jellegzetes grafikai tudással. Olyan mesterekről, mint Crane, Gleeson White, Simpson, Nelson, Ospovat, Byam-Shaw,

AZ IPARMŰVÉSZETI MÚZEUM EX-LIBRIS KIÁLLÍTÁSA



RAJZOLTA THEO NEUHUYS.

Guthrie, Rickets, Anning Bell stb. már nem is kell szólnunk, pláne folyóiratunk 1902. évfolyam 6. számában már volt szó bővebben az angol ex-librisek e nagymestereiről. Külön csak Gordon Craig-et kell kiemelnünk, mert az ő megnyerő egyénisége elől kitérni nem lehet. Valósággal irányt szabó ötletes egyszerűségével. A hajógyárosnak hajót fest, a botanikusnak virágot, édes anyjának, Ellen Terrynek, a híres színésznőnek pedig kis térképet rajzolt ex-librisnek, a honnét a kölcsönvevő leolvashatja, hogy hová vigye vissza a könyvet.

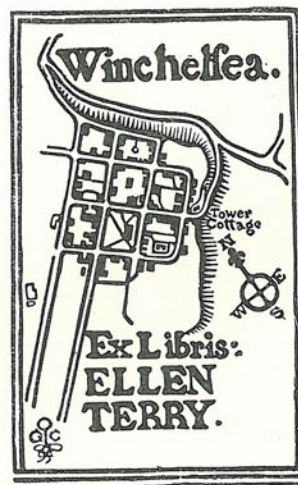
Az amerikaiak közt néhány sikerült gyerek-ex-libris kelti fel érdeklődésünket.

Látjuk tehát, hogy az Iparművészeti Múzeum elég alaposan felölelte kiállításán a történeti és modern ex-libriseket. Különösen becses anyag a régi magyar ex-librisek sorozata, a mely még soha sem volt így összegyűjtve és bizonyára buzdításul fog szolgálni könyvtár-tulajdonosaiknak arra, hogy könyveiket e szerint a kedves régi szokás szerint diszítsék. És e pontnál jönnek segítségünkre aztán a kiállított modern külföldi ex-librisek, a melyek irányítással szolgálhatnak a modern ex-librisek megalkotásánál.

Czakó Elemér.



RAJZOLTA GORDON CRAIG.



RAJZOLTA GORDON CRAIG.